

УДК [355.1(438):323.2(=162:477.83/.84+477.86)] “1921/1926”

Адам ОСТАНЕК*доктор гуманістичних наук,**науковий співробітник**Військової технічної академії у Варшаві**ORCID 0000-0003-0801-811X**adam-ostanek@wp.pl**DOI: 10.33402/up.2019-12-50-66*

ПОЛЬСЬКЕ ВІЙСЬКО ТА НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ У ЛЬВІВСЬКОМУ, СТАНІСЛАВІВСЬКОМУ ТА ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ ВОЄВОДСТВАХ У 1921–1926 РОКАХ

Серед громадян Другої Речі Посполитої понад 30 % становили національні меншини. Польська влада усвідомлювала, що такий значний відсоток представників інших етнічних груп може загрожувати безпеці щойно відродженої держави, тому впроваджувала відповідну внутрішню і національну політику. Основним завданням цього політичного курсу було зменшення рівня загрози. Польська армія була одним з інструментів, які використовувалися центральною і місцевою владою. Мета статті полягає у тому, щоб показати місце, роль та функції, які довелося виконувати гарнізонам польської армії стосовно національних меншин у південно-східних воєводствах Другої Речі Посполитої у 1921–1926 роках. Джерельна база дослідження складається з тодішніх цивільно-військових правових актів, архівних матеріалів і документів, зібраних в архівах Польщі та України.

Чимало уваги автор приділяє заходам військової адміністрації щодо нейтралізації дій Організації Українських Націоналістів, Комуністичної партії Західної України, агентів іноземних розвідок (насамперед із СРСР) у середовищі військових та цивільного населення Львівського, Станіславівського і Тернопільського воєводств, які знаходилися у підпорядкуванні військових структур Командування округу корпусу № VI «Львів» та № X «Перемишль». У цих воєводствах проживало майже 5,5 млн осіб, з них 45,1 % становили поляки, 47,9 % – українці, 6,4 % – євреї, 0,6 5 – німці, 0,1 % – інші національності.

Автор стверджує, що військова адміністрація дбала про безпеку та зміцнення Польської держави.

Ключові слова: Польське військо, Друга Річ Посполита, національна політика, Львівське воєводство, Станіславівське воєводство, Тернопільське воєводство.

Вивчення національної політики Другої Речі Посполитої, де 30 % усіх громадян становили представники національних меншин, є надзвичайно цікавим

і багатогранним питанням. Дослідження цієї проблеми розпочато 1989 р., хоча варто визнати, що деякі публікації з попередніх років є цінним джерелом для розкриття даної теми, оскільки їхні автори намагалися показати явище справедливо та загалом об'єктивно. Протягом останніх років до питання національної політики Другої Речі Посполитої зверталось у своїх дослідженнях багато істориків, як з польського¹, так і з українського² боку. Однак проблема використання збройних сил порушувалась лише принагідно, зазвичай у ширших контекстах внутрішнього курсу Другої Речі Посполитої³.

Участь нацменшин у житті армії є пріоритетом для безпеки кожної держави. Це пов'язано із тим, що перебуваючи у лавах війська, представники інших етнічних груп виконують одночасно з оборонними також зовнішньополітичні функції. Щодо внутрішньої діяльності, то вони переважно слугують належному функціонуванню армії та підтримують державні структури у разі стихійних бід.

Відповідно до положень Березневої Конституції від 1921 р. головним завданням армії була охорона суверенітету Другої Речі Посполитої та виконання зовнішніх завдань⁴. Від самого початку військо мало залишатися аполітичним. 7 грудня 1918 р. Верховне командування Польщі видало з цього приводу спеціальний указ, згідно з яким солдатам заборонялося брати участь у політичному житті в будь-якій формі. Після закінчення польсько-російської війни ці положення були збережені та ще раз закріплені Актом від 23 березня 1922 р. «Про основні обов'язки та права офіцерів польської армії». Крім того, згідно наказу Міністерства оборони від 17 липня 1922 р., армія у випадку будь-яких політичних заворушень мала залишатися поза подіями і не здійснювати жодних кроків, що могли би створити

¹ Chojnowski A. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979; Grünberg K., Sprengel B. *Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku*. Warszawa, 2005; Paruch W. *Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego (1926–1939)*. Lublin, 1997; idem. *Myśl polityczna obozu piłsudczykowskiego 1926–1939*. Lublin, 2005; Potocki R. *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939*. Lublin, 2003; Włodarkiewicz W. *Przed zagładą. Społeczeństwo Wołynia i Małopolski Wschodniej wobec państwa polskiego (1935–1939)*. Warszawa, 2013; Zelenko K. *Stosunki polsko-ukraińskie w II Rzeczypospolitej*. Lublin, 1994.

² Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.). *Україна – Польща: важкі питання*. Варшава, 1998. С. 27–47; його ж. Національна політика Польщі щодо українців напередодні Другої світової війни. *Науковий вісник ВДУ. Історичні науки*. 2001. С. 27–34; Литвин М., Науменко К. *Історія ЗУНР*. Львів, 1995; Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі / упоряд. М. Литвин. Львів, 2017.

³ Franz M., Kardas M., Ostanek A. A. *Wojsko Polskie a sytuacja wewnętrzna Małopolski Wschodniej. Działalność Rejonów Bezpieczeństwa 5, 11. i 12. Dywizji Piechoty*. Warszawa, 2018; Ostanek A. A. *VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939*. Warszawa, 2013; ibidem, *W służbie Ojczyźnie. Wojsko Polskie w systemie bezpieczeństwa województw południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej (1921–1939)*. Warszawa, 2019.

⁴ *Dziennik Ustaw (dalej: Dz. U.) 1921, nr 44, poz. 267.*

політизований образ армії та військових⁵. Зазначені положення з різних причин досить швидко стали складними до виконання. Це було наслідком ряду факторів. Тут йдеться не лише про намагання політиків використати армію у своїх цілях, хоча, й такі спроби, звичайно, не були рідкістю.

Метою цієї статті є показати місце та роль польської армії у національній політиці, яку проводила польська влада у Львівському, Станіславівському та Тернопільському воєводствах у 1921–1926 роках. Вказані воєводства знаходились у складі військових структур Командування округу корпусу № VI «Львів» (КОК VI) та № X «Перемишль» (КОК X). Основою джерельної бази даного дослідження стали матеріали, що зберігаються в польських та українських архівах, опубліковані документи та наукові праці. Існувало декілька причин, чому військо стало елементом національної політики в південно-східних воєводствах Другої Речі Посполитої. Перш за все, це було наслідком того, що в регіоні проживало багато національностей, більшість з яких становили поляки та українці. За результатами першого перепису населення 1921 р. у трьох згаданих воєводствах мешкало майже 5,5 мільйонів осіб. З них 45,1 % становили поляки, 47,9 % – українці, 6,4 % – євреї, 0,6 % – німці та 0,1 % – інші національності. Римо-католиків нараховувалось 34,7 %, греко-католиків – 54,1 %, юдеїв – 10,7 %, євангелістів – 0,5 %, інші – 0,1 %⁶.

Використанню армії в політичних цілях, безумовно, сприяло нестабільне внутрішнє становище держави в першій половині 1920-х рр. Це було помітно і в контексті національної політики. Суперечки політиків щодо організації життя етнічно «інших» нерідко супроводжувалися акціями за участю військових. Дії військової адміністрації у сфері національної політики завжди залежали від політики, яку здійснювали урядові кола⁷. Тож необхідно спершу розрізнити та охарактеризувати два середовища, які в цьому питанні протистояли одне одному у Варшаві на початку 1920-х рр. Кожне з них мало вирішальний вплив у конкретний період, тому впливало на конкретні дії військовослужбовців на різних етапах.

У Другій Речі Посполитій функціонували дві концепції/програми вирішення національного питання: державна асиміляція, з одного боку, і національна асиміляція, з іншого. У першій програмі передбачалося, що завдяки отриманню повних громадянських прав, необмеженого культурного і економічного розвитку представники меншин почуватимуться природно та не матимуть підстав конфліктувати із державою, громадянами якої вони є. Це мало втілитися в реалізації концепції спільної відповідальності за долю Польщі. Друга позиція ґрунтувалася на акцентуванні власне польського характеру держави, тому передбачала колонізацію територій, де домінували меншини⁸.

Перший підхід відстоювали прихильниками Юзефа Пілсудського та ліберальних кіл. Їхнє бачення було частково пов'язане з концепцією прометеїзму, що мало

⁵ Dz. U. 1922, nr 32, poz. 256; Dziennik Rozkazów Tajnych DOK VI (dalej: Dz. Rozk. Tjn. DOK VI). Rozkaz nr 89 z 11 XII 1922 r., poz. 2.

⁶ Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1930. S. 11–12.

⁷ Ostanek A. A. W służbie Ojczyźnie... S. 100.

⁸ Ostanek A. Wydarzenia 1930 roku w Małopolsce Wschodniej a bezpieczeństwo II Rzeczypospolitej. Warszawa, 2017. S. 45–51.

привести до створення національних держав на теренах колишньої царської Росії, на той час вже СРСР⁹. Концепцію національної асиміляції сформулювали члени Національної демократії. На початку 1920-х років її підтримували також християнські демократи. Вищезгадана програма певною мірою дискримінувала меншини¹⁰.

Використання армії у національній політиці проявлялося у різних формах. Однією з них була навіть селищна акція на Волині. Хоч акція і не охопила весь регіон, вона стала прикладом використання військових ветеранів у політичних цілях. Наслідком цих подій стало небажання представників етнічних меншин визнавати польську державність, хоча метою акції було – зміцнення зв'язку цих територій із Річчю Посполитою, що мало б позитивно впливати на підвищення рівня не лише внутрішньої, але і зовнішньої безпеки¹¹.

Такий політичний курс був важливим для влади, оскільки 1921–1924 рр. характеризувалися значною внутрішньою нестабільністю держави, особливо помітною у східних воєводствах Другої Речі Посполитої. Погано захищений східний кордон сприяв переходу на територію Польщі диверсійних груп із СРСР, завданням яких було поширення анархії в цій частині країни та збурення місцевого населення. Ще однією проблемою для влади у Східній Галичині були українці, які після поразки у війні з Польщею в 1918–1919 рр. не мали наміру визнавати існуючий статус-кво. Справу ускладнювало те, що до 15 березня 1923 р. східні кордони Речі Посполитої не були затверджені Західними державами. Відтак це дало українським політикам-емігрантам надії та аргументи для продовження боротьби проти Польщі методами всіма можливими методами.

Відмінності в політичних цілях поляків і українців були величезними. Це означало, що знайти форму співжиття, яка б задовольняла всіх, практично неможливо. Тому держава намагалася реалізувати свої цілі у формі не завжди продуманої національної політики, а представники меншин іноді незалежно від реального становища, в якому опинялись, заявляли про порушення своїх прав, а частина з них приєднувалася до антипольської діяльності, в тому числі до терористичних акцій.

З метою постійного контролю підконтрольних територій в армійських структурах створювалися спеціальні осередки, які займалися збором та обробкою ключових даних щодо національної безпеки, як зовнішньої, так і внутрішньої. Вони діяли незалежно від цивільної адміністрації. У відділах кожного КОК у 1921–1924 роках діяв Відділ II, а вже після 1924 р. та аж до початку Другої світової війни – Незалежний інформаційний департамент (НІД). Вони, у свою чергу, мали відділення при керівництві кожної дивізії піхоти. До завдань вищезазначених осередків належали

⁹ Bruski J. J. Miedzy prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926. Kraków, 2010. S. 363–365; Grünberg K., Sprengel B. Trudne sąsiedztwo... S. 320–343; Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. Gdańsk, 1991. S. 84–112; Mikulicz S. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1971.

¹⁰ Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej... S. 18–19.

¹¹ Suchorzewski L. Znaczenie gospodarcze osadnictwa na ziemiach wschodnich. *Pięć lat na froncie gospodarczym 1926–1931*. Warszawa, 1931. T. II. S. 607.

проведення, контроль діяльності та збір інформації про політичну, соціальну та національну ситуацію на підпорядкованих теренах¹².

Цілісно охарактеризувати діяльність НІД КОК VI та КОК X досить важко. Це пов'язано з тим, що матеріали, видані у міжвоєнний період після польської кампанії 1939 р., стали об'єктом зацікавленнє німецьких та радянських спецслужб. Більшість із них були вивезені: матеріали зі східної Польщі конфіскували до СРСР, а згодом не були повернуті до Польщі. Однак це не означає, що абсолютно жодних документів не збереглося. Окремі справи збереглися серед інших матеріалів.

Офіцери, призначені для роботи у Відділі II штабу КОК VI та X, а пізніше НІД, проводили діяльність у двох напрямках: зовнішньому, націленому на людей з-поза армії (а отже, і на місцеве цивільне населення) та внутрішньому, включаючи солдатів, які залишаються на чинній службі. Найменше матеріалів збереглося про перші роки діяльності Відділу II, штабів обох окружних командувань.

Оригінальним історичним джерелом є фінансові звіти цих осередків, що важливі з точки зору аналізу національної та регіональної безпеки. Збереглися щоквартальні звіти та бюджетні постанови для НІД КОК X за 1925–1926 роки. За перший рік НІД КОК X витратив на свою діяльність 64 300 злотих, тоді як у наступному році – 60 487,07 злотих¹³. Це були значні витрати, беручи до уваги, що середньомісячний дохід робітника у регіоні в 1925 р. був 62–125 злотих. Службовець найнижчого рангу заробляв 130 злотих, лейтенант – 390 злотих, а генерал бригади – 1400 злотих¹⁴.

Кошти розподілялися за певною квотою. Найбільші суми призначалися на витрати щодо утримання розвідувальних агентів та інформаторів (85–90 % від загального бюджету). Крім того, були видатки, пов'язані з проїздом, утриманням приміщень для конфіденційних зустрічей або матеріально-технічного забезпечення. Передбачалися також гроші на придбання документів та інших матеріалів, отриманих інформаторами, придбання преси, а також на фонд безпеки та непередбачені витрати.

Аналіз міжнаціональних взаємин у першій половині 1920-х рр. став одним із провідних напрямків діяльності осередків Відділу II. У березні 1923 р. начальник Відділу II, штабу КОК VI звернувся за посередництвом командира КОК VI до командирів усіх дивізій та бригад, аби ті наказали командирам підпорядкованих гарнізонів ретельно вивчити стан етнічних відносин на регіональному рівні та якомога активніше долучитися до життя місцевих громад. Навіть заходи допомоги мали використовуватись для отримання інформації про настрої сільського

¹² Jarno W. Samodzielny Referat Informacyjny Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV „Łódź” w latach 1918–1939. *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP/* red. T. Dubicki. Łomianki, 2017. T. VIII. S. 67–68.

¹³ Wojskowe Biuro Historyczne – Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: WBH–CAW), sygn. I.371.10/A.14. Orzeczenie likwidacyjne wydatków SRI DOK X za I, II, III i IV kwartał 1925 r.; Orzeczenie likwidacyjne wydatków SRI DOK X za I, II, III i IV kwartał 1926 r.; Preliminarz budżetowy SRI DOK X na rok 1926 z 16 V 1925 r.

¹⁴ Dz. U. 1923, nr 116, poz. 924; Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925–1926. S. 340–341, 345, 348.

населення. Особливий акцент було поставлено на інформацію про українців, євреїв та німецьких колоністів. Не оминуло це і населення польського походження. Відтак було віддано наказ перевірити настрої населення (ставлення до держави, влади та армії), випадки антидержавної агітації (вказівки та джерела), діяльність адміністративних органів та ставлення населення до них, а також загальну характеристику економічного становища мешканців. Командири дивізій та бригад були зобов'язані двічі на місяць подавати звіти із зазначених питань. Подібні обов'язки покладалися одночасно на командирів аналогічних рангів КОК Х¹⁵.

Вищезазначені дії принесли неоднозначний ефект. Розвідна діяльність, проведена командувачами гарнізонів військ, підпорядкованих 11 ДП показала, що українські націоналісти планували на 1 листопада 1922 р. (річницю створення Західно-Української Народної Республіки) диверсії, спрямовані проти державних та військових об'єктів Станіславівського воєводства, що призвело до посилення охорони в цей час¹⁶.

Збережено більше матеріалів щодо діяльності з КОК Х. Згідно із заявою НІД у другій половині 1924 р. українське політичне життя в регіоні, особливо після рішення Ради послів Антанти від 15 березня 1923 р. та саморозпуску уряду Західно-Української Народної Республіки в еміграції, знаходилося у застої. Натомість комуністичні угруповання здійснювали постійний наступ. У доповідях охарактеризовано також ставлення українців до СРСР, його центральної та місцевої влади, відносини між окремими політичними групами, суспільно-політичну діяльність греко-католицького духовенства та напрями культурно-просвітницької діяльності¹⁷.

Втома від війни та ворожнечі спричинила те, що із часом збільшилася кількість українців, котрі були прихильниками нормалізації польсько-українських відносин. Проте греко-католицьке духовенство та націоналістичні середовища зберігали антипольську позицію. Польсько-єврейські відносини поступово покращувалися: як і українці, євреї прагнули політичної консолідації в межах свого оточення, вбачаючи в цьому більше можливостей для ефективного розвитку власних громад. Терор як політичний інструмент поступово відходив на задній план, йому на зміну прийшла ідея відстоювання своїх прав згідно із чинним законодавством у польському парламенті та Лізі націй.

З часом військове командування більше уваги стало приділяти нейтралізації впливу комуністів. Усі ліві рухи в Польщі розцінювалися (не без причини), як механізми впливу СРСР на внутрішню ситуацію в країні.

З точки зору Варшави вплив СРСР проявлявся у нарощенні антагонізмів між громадянами, закликах до непокори і загальних страйків через маніпуляцію

¹⁵ WBH–CAW, sygn. I.372.52.9. Rozkaz dowódcy 11. DP do wszystkich podległych komendantów garnizonów z 29 III 1923 r.

¹⁶ WBH–CAW, sygn. I.372.52.9. Meldunek komendanta Garnizonu Rohatyn do dowódcy 11. DP z 20 X 1922 r.

¹⁷ WBH–CAW, sygn. I.371.10/A.14. Komunikat informacyjny SRI DOK X z 9 XII 1924 r. za okres od I VII do I XII 1924 r.; Komunikat informacyjny SRI DOK X z 26 VI 1925 r. za II kwartał 1925 r.; Komunikat informacyjny SRI DOK X z 14 X 1925 r. za III kwartał 1925 r.

інформацією про соціальну і економічну ситуацію. Це мало спричинити зріст соціальної анархії. Проведені розвідки показали, що комуністи планували підривні дії у випадку широких громадських виступів проти влади. Передбачалося знищення складів з військовим провіантом, пошкодження основних залізничних вузлів з метою ускладнення транспортування військових, руйнування основних промислових заводів, вибухів складів із боєприпасами. Тому військова адміністрація наказала зміцнити штаб охорони вищезгаданих об'єктів, а також посилити загальну пильність. Передбачалося, що армія у випадку загальних страйків, наскільки це можливо, забезпечить найважливіші підприємства¹⁸.

Зовнішні заходи НІД також включали контррозвідувальні операції у поєднанні зі спостереженням за окремими людьми і цілими групами (включаючи релігійні секти). Як було зазначено вище, у бюджет НІД закладалися кошти для утримання агентів розвідки та інформаторів. Їхнім завданням було, крім збору інформації про настрої, також стежити за колегами, перехожими та проникати в середовища, що могли діяти на шкоду державі. Спостереження також охоплювали великі державні підприємства, котрі з точки зору оборони могли бути важливими.

Наприклад, інформація, зібрана через НІД КОК VI у 1924–1925 рр. свідчила про те, що радянська розвідка планувала за допомогою місцевих комуністів перевезти через кордон у квітні 1925 р. диверсійні групи у складі 3 – 4 чоловік для вербування нових членів із військових та поліцейських структур.¹⁹

У звіті НІД КОК X за останню декаду 1925 р. повідомлялося: сім осіб, підозрюваних у шпигунській діяльності, що проживали у повітах КОК X постійно контролювалися, крім того, шпигунська діяльність, організована українськими націоналістами, була виявлена у Львові та Перемишлі, штаб-квартира яких знаходилась у Кракові. Протягом цього часу 49 разів надходили звернення до суду стосовно опублікованих матеріалів преси, зміст котрих вважався антидержавним. Більшість заявлених фактів закінчувалися кримінальними справами у прокуратурі²⁰.

Ті ж підрозділи КОК обсервували і міжнаціональні відносини в армії. У 1921–1926 рр. Відділ II Штабу КОК, а потім НІД разом з мережею Офіцерських офісів НІД, розташованих при кожному ДП та БІ, займався постійним моніторингом ситуації в армії з точки зору настроїв, що склалися серед солдатів, зокрема серед представників етнічних меншин. Проблема призову рекрутів регулювалася за вертикальним принципом, тобто зверху вниз. Після присяги збиралися дані про можливі шпигунські, диверсійні чи підривні дії, а також про політичний вплив, особливо українських організацій та комуністичних партій.

¹⁸ WBH–CAW, sygn. I.372.52.9. Rozkaz dowódcy Rejonu Bezpieczeństwa nr 3 w Stanisławowie do podległych jednostek z 18 IX 1925 r. w sprawie organizowania kampanii dywersyjnej w Polsce; WBH–CAW, sygn. I.313.11.28. Wykaz zakładów użyteczności publicznej w Stanisławowie niezbędnych do uruchomienia przez wojsko na wypadek z strajku.

¹⁹ WBH–CAW, sygn. I.372.52.19. Zarządzenia SRI DOK VI w sprawie zamierzonych akcji dywersyjnych z 10 III 1924 r.

²⁰ WBH–CAW, sygn. I.371.10/A.14. Sprawozdanie ze zużycia funduszu dyspozycyjnego SRI DOK X z 23 I 1926 r. za IV kwartał 1925 r.

Оперативна діяльність розпочиналася вже на етапі збору та інкорпорації. До 1922 р. система підбору рекрутів була територіальною. В ситуації, коли у Польщі компактно проживало стільки національних меншин, таке рішення було не найкращим і тому передбачало певний ризик. З огляду на це система була змінена, що дозволило солдатам пересуватися не тільки між формуваннями, але і між ОК²¹.

Нова система була більш безпечною, бо унеможливлювала концентрацію великої кількості солдат однієї національності в одному підрозділі. Водночас це гарантувало пропорції та обмеження, що застосовувалися до новобранців, прийнятих до армії. Наприклад, на 150 тис. солдатів, які служили в армії, 42 тис. – становили національні меншини (39 % від загальної кількості). Однорічний призов включав 75 тис. солдатів, тому кількість призовників національних меншин становила 21 тис. При цьому застосовувався принцип обміну, згідно з яким рекрути німецького походження з Великопольщі, Померанії чи Сілезії служили переважно у східних прикордонних районах, а українці та білоруси – у центральній та західній Польщі. Литовці й татари з Вільнюського регіону потрапляли до Подгалє²². Піхотні дивізії польської армії було розділено на три типи²³: східний (10 дивізій, 2400 поляків у кожній), середній (15 дивізій, 1400 поляків у кожній), західний (5 дивізій, 1800 поляків у кожній).

Перші спроби включити до військової служби польських громадян непольської національності було здійснено ще в 1921 р., але з багатьох причин призов пройшов невдало. Українці зі Львова звинуватили цивільну владу та армію у тому, що ті змушували українських юнаків вступати до лав польського війська, готуючи для них пастки. Хоча внутрішнє розслідування, здійснене тодішнім командувачем Львівського генерального округу генералом Робертом Ламезаном-Салінсом, виявило, що повідомлення були помилковими²⁴.

Призов офіційно проводився серед усіх громадян Польщі, проте у випадку національних меншин було прийнято рішення про добровільне зголошення.

Точних даних про кількість бажаючих вступити на військову службу серед представників інших етносів немає, проте чисельність навряд чи була значною,

²¹ Wyszczelski L. *Od demobilizacji do zamachu majowego. Wojsko Polskie w latach 1921–1926*. Warszawa, 2007. S. 126.

²² Szerzej vide: Kęsik J. *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939*. Wrocław, 1998 ; idem. *Polityka narodowościowa w polskich siłach zbrojnych (1918–1939)*. Wrocławskie Studia z Historii Najnowszej. 1998. T. V; Kowalski T. A., *Polityka narodowościowa w Wojsku Polskim w latach 1918–1939*. Toruń, 2002; idem, *Mniejszości narodowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939)*, Toruń 1997; M. Siwiec-Cielebon, *Kilka uwag na temat miejsca 12 Pułku Piechoty Ziemi Wadovickiej w systemie polityki narodowościowej w armii II RP Wadoviana. Przegląd Historyczno-Kulturalny*. 2014. Nr 17. S. 104–129.

²³ Stawecki P. *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*. Warszawa, 1981. S. 127, 132.

²⁴ Державний архів Львівської області (далі – Держархів Львівської області). Ф. 1. Оп. 4. Стр. 20. Pobór Rusinów do wojska w 1921 r.

оскільки відсоткова частка військовослужбовців із нацменшин у відділах 11 та 12 ДП на той час не перевищувала 10–12 % від загального показника²⁵.

Постановою Ради Міністрів від 21 листопада 1922 р. обов'язок проходити службу в польській армії було поширено на Східну Галичину. На практиці це означало, що від 1923 р. ця і кожна наступна кампанія служба мала включати представників меншин. Польська сторона усвідомлювала, що це спровокує опір, особливо з боку українців, які вже зверталися до міжнародних організацій щодо незаконності перепису 1922 р. та парламентських виборів, посилаючись на відсутність чіткого окреслення приналежності Східної Галичини до Польської держави. Українські політичні еліти і цього разу розпочали акцію протесту, згідно з якою кожен українець, навіть насильно доставлений до комісії для зарахування, мав заявити, що «я не є польським громадянином, тому на мене не поширюється військовий обов'язок, адже приналежність Східної Галичини до Речі Посполитої досі залишається не вирішеним питанням»²⁶.

Рішення Ради послів держав Антанти про визнання східного кордону Польщі у березні 1923 р. змінило формально-правове становище, оскільки зробило українців польськими громадянами. Тому вони проходили військову службу в польській армії на тих самих умовах, як і поляки чи представники інших меншин. Однак це не позбавляло проблем, пов'язаних з прийняттям українців на службу.

Щоб уникнути опору, особливо з українського боку, 15 січня 1923 р. було видано інструкцію щодо підготовки «грунту» для майбутнього рекрутства. Військовій владі за погодженням з губернаторами Львова, Станіслава та Тернополя було доручено визначити міста та громади, де мали відбуватися надзвичайні військові навчання та демонстративні марші підрозділів. Це мало показати мешканцям, що їхній потенційний опір буде швидко придушено силовими методами²⁷.

Варто пам'ятати, що відповідно до положень того часу організацію огляду призовників проводили цивільні органи. Військові органи влади лише підтримували їх, забезпечуючи усім необхідним, у тому числі й військовими лікарями. Лише згодом ініціативу перейняла військова адміністрація, займаючись безпосередньо організацією рекрутства²⁸. Однак практично кожна призовна кампанія у Східній Галичині ставала приводом для протестів з боку українців та ухилення від служби в армії цілих громад, зокрема й 1923 р.

Увесь процес призову на військову службу проводився у тісній співпраці військової та адміністративної влади, залучаючи поліцейські структури на рівні

²⁵ Держархів Львівської обл. Ф. 1. Оп. 4. Спр. 60. Pismo MSWojsk. do DOK VI w sprawie zaciągu ochotniczego obywateli wszystkich narodowości z 24 X 1922 r.; WBH–CAW, sygn. I.371.6/A.120. Raport narodowościowy 12. DP za okres 1–31 XII 1922 r.; Raport narodowościowy 11. DP za okres 1–31 I 1923 r.

²⁶ Держархів Львівської обл. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 682. Pismo komendanta powiatowego PP we Lwowie do komendantów posterunków PP na terenie powiatu z 8 I 1923 r. w sprawie przygotowań Ukraińców do bojkotu poboru.

²⁷ WBH–CAW, sygn. I.320.60.58. Wytyczne DOK VI w sprawie prowadzenia agitacji przedpoborowej z 15 I 1923 r.

²⁸ Dz. U. 1918, nr 13, poz. 28; Dz. U. 1924, nr 61, poz. 609.

воєводств. За підготовку операції з надання допомоги відповідали командири 5-ї, 11-ї та 12-ї ДП. Проведені заходи мали бути заплановані раніше на зустрічах, організованих спільно з воєводами та воєводськими командирами Державної поліції²⁹.

У той же час КОК VI видавало спеціальні інструкції щодо контрольних нарад, в яких чітко визначалися завдання армії. Згідно з цими інструкціями кожен план дій комісії з призову солдат мав відповідати плану надання допомоги. Командир ОК VI рекомендував, щоби до кожного повіту був прикріплений відділ з надання допомоги, а його потенціал мав залежати від кількості поліцейських на місцях та очікуваного масштабу опору. Території, у яких відсоток тих, хто ухилився від призову був великим, негайно мали бути оточені військовими. Паралельно із цим територію мало постійно патрулювати військо спільно з поліцією, щоби затримати тих, хто уникає призову до війська. Для досягнення вказаних цілей голови контрольних комісій мали постійно контактувати зі старшинами, а також з командирами допоміжних підрозділів. Після перепису громад, у яких призовники неохоче йшли на службу, список передавався старості, який скеровував його до командира відділу допомоги. Опір окремих осіб придушувався поліцейськими силами, якщо ситуація потребувала військового втручання – староста просив про допомогу³⁰.

Прийняття до лав армії, а потім служба з 1923 р., проходили з великими труднощами, а кількість тих, хто ухилився від неї іноді була дуже значною, особливо серед українців та євреїв. Це означало, що військовим доводилося підтримувати поліцію в їх діяльності. Варто пам'ятати, що влада, з одного боку, хотіла виконувати норми (в першу чергу для забезпечення власного престижу), а з іншого – прагнула спокійно провести набір на службу та зарахувати новобранців до армії (тут переважно для пропагандистських цілей та формування громадської думки закордоном)³¹.

Зважаючи на це, військові відділи повинні були отримати від Державної поліції списки муніципалітетів, у яких антидержавна агітація була найвищою, а опір був найімовірнішим. Акція проводилась задля уникнення ситуації, коли набір на службу міг би проводитися під прицілом гвинтівок. Як тоді зазначив командир воєводства Державної поліції у Львові Валеріан Вільчинський «з точки зору державних інтересів, а особливо зовнішньополітичних, призов має проходити абсолютно спокійно

²⁹ WBH–CAW, sygn. I.313.11.28. Zasady organizowania asystencji w akcji zebrań kontrolnych z 17 III 1923 r.

³⁰ WBH–CAW, sygn. I.313.11.28. Instrukcja działania DOK VI podczas przymusowego stawiania do zebrań kontrolnych z 17 III 1923 r.

³¹ Держархів Львівської обл. Ф. 1. Оп. 4. Спр. 94. Pismo dowódcy OK VI do Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie z 13 XII 1923 r. w sprawie uchylania się Ukraińców od służby w wojsku; Там само. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 682. Pismo komendanta powiatowego PP we Lwowie do komendantów posterunków PP na terenie powiatu z 8 I 1923 r. w sprawie przygotowań Ukraińców do bojkotu poboru; Pismo starosty lwowskiego do komendanta powiatowego PP we Lwowie z 10 I 1923 r. w sprawie możliwości udzielenia wsparcia wojska dla policji podczas przeglądu; Там само. Ф. 243. Оп. 1. Спр. 372. Pismo wojewody lwowskiego do komendanta wojewódzkiego PP we Lwowie z 4 I 1923 r. w sprawie poszukiwań zbiegłych przed poborem obywateli narodowości żydowskiej z terenu województwa tarnopolskiego.

і без сутичок. Уважність політичної і військової адміністрації, а передусім поліції повинна цьому сприяти»³².

Восени та навесні відбувалися засідання, на підставі яких було видано відповідні накази та постанови. Територію охоронних об'єктів розділили на округи, на які виділялися відповідні сили. Варто зазначити, що згідно з наказом начальника Армії V у Львові військо використовувалося для підтримки поліції, натомість слідчі дії та арешт мали здійснювати лише працівники Державної поліції³³.

Влада прагнула аби набір до армії проходив без ознак порушення, а не лише силами війська та поліції. На практиці ж, принаймні у початковий період, вийшло по-іншому: якби не військові, то вступ до лав армії та служба могли б закінчитися компромісом влади як всередині, так і поза державою.

На жаль, недостатньо інформації, що могла б репрезентувати масштаби фактичної підтримки, яку армія надала цивільним органам під час призову та ролі в ньому КОК VI та X. Натомість збереглися документи, що показують випадки ухиляння призовників від служби. Наприклад, 21–27 січня 1923 р. планувалося призвати солдат, призначених до Львівського гарнізону, а це приблизно 3 500 тис. осіб. 22 січня 1923 р. у Львові мало зголоситися 170 рекрутів, а наступного дня – 200. Але насправді в перший день прибуло лише 30 призовників, а на другий – 75. Через це військо та поліція організували обходи тих, хто ухилявся від призову³⁴.

Оперативні дії політичного характеру, що здійснювалися через Відділи Штабів КОК VI та X, а пізніше НІД КОК всередині армії, проходили одразу після зарахування солдатів до частини. Під наглядом перебували як окремі особи, так і цілі групи.

З метою підвищення ефективності солдати строкової служби мали тісно співпрацювати з поліцією. Комісаріати Державної поліції зобов'язувалися постійно доповідати військовій владі про настрої в армії та дії солдатського складу на підпорядкованій їм території³⁵. Командир ОК VI також зобов'язав командирів

³² ДАЛЮ, Ф. 108, оп. 1, спр. 682. Pismo komendanta powiatowego PP we Lwowie do komendantów posterunków PP na terenie powiatu z 20 XII 1923 r. w sprawie udzielenia informacji władzom wojskowym; ДАЛЮ, Ф. 243, оп. 1, спр. 373. Pismo komendanta wojewódzkiego PP we Lwowie do komendantów powiatowych PP na terenie województwa z 14 IX 1923 r. w sprawie wcielenia rekrutów.

³³ WBH–CAW, sygn. I.313.11.28. Plan pracy komisji przeglądowych rocznika 1902, odroczonech rocznika 1900, 1901 i częściowo 1899 na terenie Rejonu Bezpieczeństwa 11 DP z 7 VI 1923 r.; Rozkaz dowódcy OK VI w związku z wcieleniem jejsiennym z 30 VII 1923 r.; ДАЛЮ, Ф. 108, оп. 1, спр. 682. Pismo komendanta wojewódzkiego PP we Lwowie do wszystkich komend powiatowych PP z 20 I 1923 r. w sprawie zasad wsparcia policji przez wojsko.

³⁴ ДАЛЮ, Ф. 241, оп. 1, спр. 372. Meldunek sytuacyjny komendanta PKU Lwów-miasto z 24 I 1923 r. dotyczący stawiennictwa rekrutów; Meldunek komendanta PP Miasta Lwowa z 26 I 1923 r. w sprawie obław policyjnych na poborowych; ДАЛЮ, Ф. 243, оп. 1, спр. 372. Pismo komendanta Garnizonu Lwów do komendanta wojewódzkiego PP we Lwowie z 17 I 1923 r. w sprawie wcielenia rekrutów pobranych w Małopolsce Wschodniej.

³⁵ Держархів Львівської обл. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 682. Rozkaz komendanta powiatowego PP we Lwowie do komendantów posterunków PP na terenie powiatu lwowskiego z 30 XII 1923 r. w sprawie gromadzenia i przekazywania informacji na temat żołnierzy z podległego sobie terenu.

окремих підрозділів готувати щоденні ситуаційні звіти, в яких вони б вказували кількість прибулих за віровизнанням. Такі звіти слід було складати як і під час набору новобранців, так і під час прибуття резервістів,³⁶. Тому керівники дивізій та бригад, а також Штаб кожного КОК збирали дані, необхідні для подальших операцій. Завдяки цьому була можливість підготувати доповідні записки, котрі ілюстрували настрій, що панував серед солдат окремих формувань.

Що стосується формувань з району ОК VI, обов'язковим був звіт про національність, який охоплював відділи 12 ДП. У ньому вказано, що у грудні 1922 р. загальна атмосфера між поляками та неполяками була ненайгіршою, хоча українців підозрювали у прихованій неприязні до Польської держави. Негативно характеризувано євреїв, які жили в ізоляції і відкрито не проявляли своєї позиції³⁷.

Звіт від січня 1923 р. щодо солдатів непольської національності в 11 ДП, був схожим до попереднього, хоча в цьому випадку повідомлялося, що деякі солдати-українці відкрито заперечували легітимність польської держави. Однак у цьому звіті значно кращі характеристики були надані євреям, хоча, як у випадку з українцями – їх підозрювали в неприхильності до Речі Посполитої³⁸. Варто нагадати, однак, що вищезазначені доповідні записки були складені в той час, коли набір представників меншин до армії залишався обмеженим, а багато українців, що проходили службу, мали статус добровольців. У наступні роки спостерігалась тенденція до погіршення ситуації.

Матеріали подібного типу щодо КОК X також збереглись. Різниця лише в тому, що вони стосувалися пізнішого періоду. Відомо, що 1924 р. Штаб КОК X повністю змінив схему, згідно з якою подавалися звіти щодо національностей. Попередні вважалися невиразними і ненадійними³⁹.

В інформаційному повідомленні НІД КОК X, що охоплював період другого кварталу 1925 р., повідомлялося: у відділах і військових закладах підпорядкованого округу військову службу несли представники всіх меншин, які проживали у державі. Із загальної кількості 24 785 солдат поляків було 20 097 осіб (81,3 %), білорусів – 1988 осіб (7,9 %), євреїв – 1387 осіб (5,6 %), українці та русини – 738 осіб (3 %), німці – 416 осіб (1,7 %). Окрім цього в окрузі служило 119 росіян, 22 литовців, 11 чехів та 7 представників інших національностей. Ступінь дезертирства 0,085 % вважався нешкідливим. Моральний стан військовослужбовців оцінювали виходячи з відсотка дезертирства, тобто кількості всіх втеч із загального штату підрозділу. У цьому випадку рівень 0,36 % вже викликав занепокоєння. Також було занотовано, що поляки частіше вдаються до дезертирства, ніж білоруси чи

³⁶ WBH–CAW, sygn. I.372.52.12. Rozkaz dowódcy OK VI z 22 V 1923 r. w prawie sporządzenia meldunków obejmujących narodowość rekrutów i rezerwistów.

³⁷ WBH–CAW, sygn. I.371.6/A.120. Raport narodowościowy DK VI dla 12. DP za okres I–31 XII 1922 r. z 5 I 1923 r.

³⁸ WBH–CAW, sygn. I.371.6/A.120. Raport narodowościowy DOK VI dla 11. DP za okres I–31 I 1923 r. z 6 II 1923 r.

³⁹ Dz. Rozk. Tjn. DOK X. Rozkaz nr 10 z 4 IV 1924 r., poz. 3; Rozkaz nr 24 z 19 III 1925 r., poz. 2; Rozkaz nr 52 z 26 VI 1925 r., poz. 2; Rozkaz nr 70 z 24 IX 1925 r., poz. 2.

евреї⁴⁰. Варто зауважити, що феномен дезертирства, де поляки вийшли на перший план, був позбавлений політичної чи національної складової й обумовлювався особистими мотивами, фактом близькості проходження служби відносно постійного місця проживання.

Проте вищезазначені звіти не показують всього комплексу контррозвідальної діяльності, яку проводили НІД у солдатському середовищі. 1923 р. праворадикали і ліворадикали закликали українських новобранців до втечі зі зброєю в руках. Тому військові органи за погодженням з органами поліції проводили посилені перевірки на вокзальних станціях і в поїздах. Відповідно до наказу очільника Інспекторату Армії V у Львові, офіцери Державної поліції мали право вимагати від солдатів, які подорожують зі зброєю, відповідних документів. У разі їх відсутності, затриманих переправляли до найближчого штабу гарнізону⁴¹.

Великою загрозою для армії та національної безпеки вважалися комуністичні впливи. У 1923 р., коли громадян Польщі зі Східної Галичини було мобілізовано на строкову службу, Відділ II Штабу КОК VI вказував, що від цього моменту в армію буде направлено значно більшу кількість новобранців, які входять до Комуністичної партії Східної Галичини (пізніше Комуністичної партії Західної України). З цією метою видано рекомендації командирам ДП та БІ, щоби вони звернули увагу на агітацію, котра проводилася в їхніх підрозділах. Кожен випадок було наказано детально описати у звіті, а у разі виявлення такої діяльності, подальше розслідування та арешт мали провести служби Відділу II⁴².

У ході оперативної діяльності встановлювалися засоби, якими керувалися комуністичні активісти, що проходили службу в польській армії. В цій роботі у військових частинах ОК VI увагу було зосереджено на можливому проведенні класової чи націоналістичної агітації, нагляді за офіцерським корпусом з метою виявлення офіцерів з лівими поглядами та нейтралізації солдатів із чітко антикомуністичним світоглядом. Усі заходи мали проводитися таємно, підтримуючи контакт між комуністичними осередками в окремих формаціях⁴³. Комуністичні активісти вдавалися до роздмухування існуючих антагонізмів, а тому національні меншини в цьому випадку були дуже легкою здобиччю.

Влада намагалася нейтралізувати загрозу зі сторони комуністичних агентів. У вересні 1925 р. КОК VI переконався: для ефективнішої боротьби із цими проявами в армії необхідно призначити офіцерів-інформаторів у кожному підрозділі з метою постійного спостереження за солдатами. Насамперед командирам запро-

⁴⁰ WBH–CAW, sygn. I.371.10/A.14. Komunikat informacyjny SRI DOK X z 26 VI 1925 r. za II kwartał 1925 r.

⁴¹ Держархів Львівської обл. Ф. 108. Оп. 1. Спр. 682. Rozkaz komendanta wojewódzkiego PP we Lwowie do komendantów PP na terenie województwa lwowskiego z 12 IV 1923 r. w sprawie kontroli żołnierzy podróżujących z bronią.

⁴² WBH–CAW, sygn. I.372.52.45. Rozkaz dowódcy OK VI L.793/II.c z 27 III 1923 r.

⁴³ WBH–CAW, sygn. I.372.52.9. Projekt planowej pracy komunistów w wojsku – materiały za-kwestionowane przez SRI DOK VI w 1925 r.

понували шукати добровольців з «правильними» політичними вподобаннями та високим рівнем інтелекту⁴⁴.

Втім, ефективність протидії комуністичним впливам в армії була неоднозначною. Навіть на підставі вкрай фрагментарних документів, що збереглися в цій справі, можна ствердити: комуністичні активісти в армії були добре підготованими, а тому за ними вели постійне стеження, і як результат – їх арештовували. У випадку НІД КОК Х лише в четвертому кварталі 1925 р. відкрито справи на 10 солдат, підозрюваних у комуністичній діяльності у формаціях, розміщених в ОК Х. У грудні 1925 р. опрацьовано спеціальний документ під назвою «Комуністична акція в ОК Х»⁴⁵, який висвітлював дії комуністів щодо антидержавної діяльності та роботу в середовищі національних меншин.

Збережена джерельна база не дозволяє реконструювати всю діяльність, яка може бути кваліфікована як участь армії у політичному та національному житті східного регіону Польщі у першій половині 1920-х рр.. Проте наявні матеріали дозволяють ствердити, що її діяльність була вагомюю та відповідала потребам часу. Незважаючи на те, що військо мало залишатися аполітичним, міркування безпеки не дозволяли йому залишатися цілком нейтральним. Особливо це було помітно на території т. зв. східних кресів, де поляки часто не становили більшість, а національні меншини, усвідомлюючи свою чисельну перевагу, вороже ставилися до польської державності. Особливо це проявилось в першій половині 1920-х рр., коли польська армія була чи не єдиною силою, яка могла гарантувати приналежність східних земель до польської держави та протистояла місцевому сепаратизму.

Військова влада суворо стежила за середовищами, що могли протистояти ідеї польської державності. Робота проводилася у двох напрямках: в армії та поза нею. Насамперед важливо було нейтралізувати вплив ОУН і КПЗУ, агентів іноземної розвідки (насамперед Росії/СРСР). Навіть з тодішніми фінансовими проблемами польської держави осередки, відповідальні за ці дії, могли розраховувати на великі фінансові ресурси. Відродження та міжнародне визнання Польщі завдало шкоди інтересам окремих країн, груп та національностей, які прагнули дестабілізувати внутрішнє становище Речі Посполитої. Тому, хоча діяльність армії мала політичний вимір, вона загалом стосувалась питань життєво важливих для держави інтересів, включаючи її існування. Йдеться, передусім, про безпеку, яку були покликані забезпечити військові структури.

REFERENCES

Bruski, J. J. (2010). Miedzy prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowietckiej 1921–1926. Kraków [in Polish].

⁴⁴ WBH–CAW, sygn. I.372.52.9. Program pracy komunistów w wojsku – zarządzenia SRI DOK VI z 18 IX 1925 r.

⁴⁵ WBH–CAW, sygn. I.371.10/A.14. Sprawozdanie ze zużycia funduszu dyspozycyjnego SRI DOK X z 23 I 1926 r. za IV kwartał 1925 r.; WBH–CAW, sygn. I.372.52.9. Rozkaz dowódcy 11. DP z 4 IX 1925 r. w sprawie poszukiwania komunistów w wojsku.

- Chojnowski, A. (1979). *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk [in Polish].
- Dziennik Rozkazów Tajnych Dowództwa Okręgu Korpusu nr VI. Rozkaz nr 89 z 11 XII 1922 r., poz. 2 [in Polish].
- Dziennik Rozkazów Tajnych Dowództwa Okręgu Korpusu nr X. Rozkaz nr 10 z 4 IV 1924 r., poz. 3 [in Polish].
- Dziennik Rozkazów Tajnych Dowództwa Okręgu Korpusu nr X. Rozkaz nr 24 z 19 III 1925 r., poz. 2 [in Polish].
- Dziennik Rozkazów Tajnych Dowództwa Okręgu Korpusu nr X. Rozkaz nr 52 z 26 VI 1925 r., poz. 2 [in Polish].
- Dziennik Rozkazów Tajnych Dowództwa Okręgu Korpusu nr X. Rozkaz nr 70 z 24 IX 1925 r., poz. 2 [in Polish].
- Dziennik Ustaw 1918, nr 13, poz. 28 [in Polish].
- Dziennik Ustaw 1921, nr 44, poz. 267 [in Polish].
- Dziennik Ustaw 1922, nr 32, poz. 256 [in Polish].
- Dziennik Ustaw 1923, nr 116, poz. 924 [in Polish].
- Dziennik Ustaw 1924, nr 61, poz. 609 [in Polish].
- Franz, M., Kardas, M., Ostanek, A. A. (2018). *Wojsko Polskie a sytuacja wewnętrzna Małopolski Wschodniej. Działalność Rejonów Bezpieczeństwa 5, 11, 12 Dywizji Piechoty*. Warszawa [in Polish].
- Grünberg, K., Sprengel, B. (2005). *Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku*. Warszawa [in Polish].
- Jarno, W. (2017). *Samodzielny Referat Informacyjny Dowództwa Okręgu Korpusu nr IV «Łódź» w latach 1918–1939. Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Z działalności Oddziału II SG WP*. (Vol. VIII). Łomianki [in Polish].
- Kęsik, J. (1998). *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939*. Wrocław [in Polish].
- Kęsik, J. (1998). *Polityka narodowościowa w polskich siłach zbrojnych (1918–1939)*. Wrocławskie Studia z Historii Najnowszej. (Vol. V) [in Polish].
- Koko, E. (1991). *Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925*. Gdańsk [in Polish].
- Kowalski, T. A. (1997). *Mniejszości narodowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939)*. Toruń [in Polish].
- Kowalski, T. A. (2002). *Polityka narodowościowa w Wojsku Polskim w latach 1918–1939*. Toruń [in Polish].
- Kucherepa, M. (1998). *Natsionalna polityka Druhoi Rechi Pospolytoi shchodo ukrainsiv (1919–1939 rr.)*, *Ukraina – Polshcha: vazhki pytannia*. Varshava [in Ukrainian].
- Kucherepa, M. (2001). *Natsionalna polityka Polshchi shchodo ukrainsiv naperedodni Druhoi svitovoi viiny*. *Naukovyi visnyk VDU. Istorychni nauky* [in Ukrainian].
- Lytvyn, M. (1995). *Istoriia ZUNR*. Lviv [in Ukrainian].
- Mikulicz, S. (1971). *Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej*. Warszawa [in Polish].
- Ostanek, A. A. (2013). *VI Lwowski Okręg Korpusu w dziejach wojskowości polskiej w latach 1921–1939*. Warszawa [in Polish].

Ostaneck, A. A. (2019). *W służbie Ojczyźnie. Wojsko Polskie w systemie bezpieczeństwa województw południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej (1921–1939)*. Warszawa [in Polish].

Ostaneck, A. A. (2017). *Wydarzenia 1930 roku w Małopolsce Wschodniej a bezpieczeństwo II Rzeczypospolitej*. Warszawa [in Polish].

Paruch, W. (2005). *Myśl polityczna obozu pilsudczykowskiego 1926–1939*. Lublin [in Polish].

Paruch, W. (1997). *Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu pilsudczykowskiego (1926–1939)*. Lublin [in Polish].

Potocki, R. (2003). *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939*. Lublin [in Polish].

Lytvyn, M (ed.). (2017). *Proekt «Ukraina». Halychyna ta Volyn u skladi mizhvoennoi Polshchi. Kyiv [in Ukrainian]*.

Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1925–1926. (1927), Warszawa [in Polish].

Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1930. (1930). Warszawa [in Polish].

Siwiec-Cielebon, M. (2014). Kilka uwag na temat miejsca 12 Pułku Piechoty Ziemi Wadovickiej w systemie polityki narodowościowej w armii II RP. *Wadoviana. Przegląd Historyczno-Kulturalny*, (17) [in Polish].

Stawecki, P. (1981). *Polityka wojskowa Polski 1921–1926*. Warszawa [in Polish].

Suchorzewski, L. (1931). *Znaczenie gospodarcze osadnictwa na ziemiach wschodnich, Pięć lat na froncie gospodarczym 1926–1931*. (Vol. II). Warszawa [in Polish].

Włodarkiewicz, W. (2013). *Przed zagładą. Społeczeństwo Wołynia i Małopolski Wschodniej wobec państwa polskiego (1935–1939)*. Warszawa [in Polish].

Wyszczelski, L. (2007). *Od demobilizacji do zamachu majowego. Wojsko Polskie w latach 1921–1926*. Warszawa [in Polish].

Zelenko, K. (1994). *Stosunki polsko-ukraińskie w II Rzeczypospolitej*. Lublin [in Polish].

Adam Ostaneck. Polish army and polish national policy in the Lwow, Stanislawow and Tarnopol voivodships in 1921–1926

Of all the citizens of the Second Polish Republic, 30 % were representatives of various national minorities. The Polish authorities, realizing that such a large percentage of national minorities concentrated in specific regions, can threaten the security of the state, are trying to pursue an appropriate national domestic policy. Its goal was to reduce this danger. The Polish army was one of the instruments that were used to varying degrees by the authorities. The purpose of the article is to show the place, role and tasks that the Polish army had to fulfill in relation to the national policy pursued in the southeastern voivodships of the Second Polish Republic in 1921–1926. The sources for publication is the then civil-military legal acts, archival materials collected in archives on the territory of Poland and Ukraine, as well as scientific research.

The author paid considerable attention to the measures of the military administration to neutralize the actions of the Organization of Ukrainian Nationalists, the Communist Party of Western Ukraine, the foreign intelligence agents (primarily from the USSR) in the military

and civilian population of the Lviv, Stanislaviv and Ternopil voivodships which were under the control of the military structures of the District Corps Command No. VI «Lviv» and No. X «Przemysl». Almost 5.5 million people lived in these voivodships, of which 45.1% were Poles, 47.9% were Ukrainians, 6.4% were Jews, 0.65 were Germans, 0.1% were other nationalities. The author claims that the military authorities were vigilant about the security and strengthening of the Polish state.

Key words: Polish Army, the Second Polish Republic, national policy, Lwow Voivodeship, Stanisławow Voivodeship, Tarnopol Voivodeship.